

Halmai Tamás

Szeretetlenek

Pályi András: A kerület órái. Történetek, tárcák, esetek

Szabatos rendben sorakoznak Pályi András művei a Kalligram Kiadónál: 1996 óta felváltva jelennek meg az író szépprózai alkotásokat, illetve esszéket, kritikákat tartalmazó kötetei. A *kerület órái* a hetedik a sorban. A csaknem ötven (!) év rövidprózai terméséből válogató könyv hat ciklusra tagolódik. E szövegcsoportok részint az időrend, részint a műfaj logikája szerint szerveződnek. A kötet műfaji/tartalmi önmeghatározása (*Történetek, tárcák, esetek*) előzékeny pontossággal utal az alaki és tematikus elegyességre.

Az első rész (*Történet a hitről*) régebbi, a harmadik (*A gyilkos és a szerető*) újabb novellákból válogat. (A Pályi egész művészetére jellemző műgond az eredeti és a föltűnően gyakran átírt szövegváltozat datálásában egyaránt megmutatkozik.) Ezen újabb művek többségükben nemcsak rövidebbek, összefogottabbak, de gyakran direktbben didaktikusak is a korábbi pályaszakasz írásainál. Esetenként már-már a didaxis módszertani öniróniáját érvényesítik; itt elsősorban a beszélő nevek váratlan bőségére gondolunk (Szíves Balázs, Zord Lajos, Béke Zsolt, Szorgos A. Jakab, Boldog Bori stb.).

Nyomasztó légkörű, az elbeszélői nyelv szikár pontosságával (a választékos szóhasználat és a beszélt nyelvi fordulatok gondos keverésével) ható történetek ezek. Katarzis nélküli sorstragédiák. Szinte egytől egyik szerepválságról (a deformált családi/munkahelyi/társadalmi szerepek mögött deformálódó személyiség *krízissorozatáról*) számolnak be. A bergmani kamaradrámák kíméletlen lélektani hitelével; a kiszolgáltatottság és távlattalanság Tar Sándor-i diagnózisának élességével. Csak míg Tar novellisztikája az alsó társadalmi rétegek (munkások és munkanélküliek) vigasztalan hétköznapijaiba *zárja be* az olvasót, Pályi kisepikai alkotásai jobbra a karrierépítés és a családi élet gondjai közt bukdácsoló s *el-elbukó* középosztály mentális defektusait hozzák felszínre. Az ábrázolás szociológiai fegyelme különös módon akkor sem lazul (sőt!), ha a többnyire realiztikusan megrajzolt életképet egy-egy írásban (rém)álomszerű szürrealitás nagyítja föl.

Pályi figurái nem képesek a szeretetre és a szeretet elfogadására. Vagy rosszul szeretnek. Rosszul tűrik, ha szeretik őket. S főként: nem tudatosítják sem magukban, sem egymásban az élet *mint* közös és kölcsönös lét feltételeit, követelményeit és következményeit. Azt, amit az egyik szereplő – anélkül, hogy szavai a legcsekélyebb befolyással bírhatnának a továbbiakra – így fogalmaz meg: “Lehet egyáltalán szeretni?” (*Novemberi délután*; 39.) “Sosem beszélünk az életről” – próbál szembenézni másutt a reménytelennel a belső monológba szorított kétségbeesés (*Látogatás*; 78-79.). A saját meg nem értett érzelmeiktől, s kivált az érzékiség (mint “a legfőbb szentség” [*Egy hét önmagammal*, 427.] föl nem ismert hatalmától meggyötört alakok, aligha meglepő módon, egymást is csak csalva, vádolva és gyötörve képesek (nem) szeretni. Az értelmetlen szenvedélyek e világban (ne legyenek se kétségeink, se illúzióink: *világunkban*) nem építik, hanem rombolják a személyiséget. Nem erősítik, hanem pusztítják az értelmes (mert értelmezett) élet lehetőségeit. A tanárjelölt első önálló fizikaóráján csak testben van jelen, miközben – bár alaktalan sejtések zavarják össze a gyakorlatot – lélekben *sincs* nagymamájával, aki a tanórával egy időben hal meg (*Függőleges hajítás*). Az anya temetése után apa és lánya nem szorosabbra fűzi viszonyát, hanem továbbra sem hajlandó közösen *fölfogni* e viszony eredendő gyöngeségét (*Novemberi délután*). Az otthon és az idősek otthona, a szeretet és a pénz köztes terében nemcsak a lakásból kiebudalt nagyapa: az így több egzisztenciális esélyre számító család sem lel mentséget, menedéket, vigaszt (*Otthon*). A görög mítosz tragikus inverzében a nyugdíjazott főmérnököt a családi élet melege helyett az egymástól elhidegült családtagok közti kommunikációs zavar földolgozhatatlan tapasztalata várja (*Philemon és Baucis*). A fiatal pár házat épít; s egy napon esik meg minden: mielőtt a férj bevallhatná, hogy szeretője van, a feleség közli, hogy gyermeket vár; a férfi anyja az apa halálhírét hozza, majd maga is meghal – élőhalottakat hagyva maga után (*Látogatás*). A vonatúton szerzett ismeretség idegen történetbe való vallomásos beavatással jár: az útitárs az elveszített anya és a voltaképp helyette megtalált Mária oltalmazó jóságát ecseteli; az önértés pontosabbá tételének bátorsága nélkül (*A csodálatos anya*). Az egy napnyi örökkévalóságon úgy esik túl a kerület, mintha a fenséges és a groteszk határán egyensúlyozni csak betűk tudnának, élők nem (*A kerület órái*). A falura költözött család nemcsak reményeit: a romlás folytonosságát is magával hozza (*A természet lány ölen*). A földrajztanárnőnek a testi szenvedély új életet ad – hogy végül elvegye az újat is, a régit is (*Az érzékek paradicsoma*).

Külön figyelmet érdemel a *Történet a hitről* című írás (1962/1975). Több okból. A kötet első s egyben egyik legterjedelmesebb elbeszéléséről van szó. A nyitó ciklus címét is ez adja.

Amely cím emblematikus jelentőségűnek tűnik föl – hiszen bizonyos értelemben a könyv minden írása “történet a hitről”: az Istenbe vagy az istentelenségbe, az énbe és a másikba/másokba vetett hit átérzett, de nem tudatosított, megélt, de meg nem értett romlékonyságáról. Ráadásul e szöveg hét (szögletes zárójeles címmel ellátott) részből áll, ami a számszimbolika többletével tünteti ki a történetet. S jellegadóknak, a Pályi-féle prózatechnika főbb sajátosságait összefoglalónak érezhetjük – a tárgy, a szereplők, a karakterábrázolás, a dialógusépítés, a nyelvhasználat és az elbeszélésmód szempontjából is. A két ifjú értelmiségi szerelmi históriáját a narrátor a lány által közöltek alapján mondja föl. Szendrey Györgyi és Üstökös Tibor kapcsolatának (s e kapcsolat kudarcának) elbeszélése az egyetemista lét, a világképi dilemmák, a párkapcsolati nehézségek megjelenítésén keresztül bontja ki az identikus hovatarozás *egyetemes* problematikáját. Kibontja, de nem minden részletében. A Pályi-próza egyik legsajátabb jegye ez: a sűrítés, a kihagyás, az utalás és elhallgatás végsőkéig feszített drámaisága. Hogyan befolyásolja Györgyi döntéseit a halott nagypapa emléke, emlékezte? Miként szól bele Tibor választásaiba az elveszített anyától és a haldokló apától való – nyíltan nem tisztázott – függés? Mi a szerepe életükben – és közös életükben – a hitnek, sőt a hiteknek? Összeérhetnek-e a nemzeti és a családi történelem szálai? Vagy csak összekuszálódásukra van esély? Végül is mi vezet a véghez – és mi vezethetne ki belőle? Az autentikus létről, pontosabban az autentikus lét utáni vágyódásról, még pontosabban: az autentikus lét utáni vágyódás zavaros pszichológiájáról (s e lelki-szellemi összefüggésrendszer elégtelen reflektáltságának következményeiről) kevés műalkotásból tudhatnánk (sejthetnénk) meg többet, mint a Pályiéből.

A második blokkból (*A lampionos színház*) a Mándy emléke előtt tisztelgő írások emelhetők ki. Ugyancsak az *hommage* szellemisége alakítja a *Halál és Tsa.* (ez az ötödik ciklus) tizenhárom szövegét, amelyek némiképp változó színvonalon, de összességükben szuggesztíven vezetnek be a Sylvia Plath alakja köré rendezett eseménysorok érzelmi zűrzavarába – és intellektuális tisztaságába.

Közelíthető egymáshoz a negyedik és a hatodik ciklus is: mindkettőt az életrajzi vonatkozások vállalt személyessége hatja át. A *Belgrád, Belgrád* tárcaszerű darabjai személyes, illetve családi történeteken keresztül beszélnek 1956-ról és az íróvá válásról; Prágáról, Varsóról, Belgrádról; **Eörsiről** és Petriről. A kötetet záró *Egy hét önmagammal* pedig, amely a *litera.hu* Netnapló-sorozatába készült, a napló klasszikus műfaji ismérveinek megfelelően visz színre napi reflexiókat és önreflexiókat.

Kár volna ellepleznünk: e két egység az elbeszéléseknél esendőbb (mert esetlegesebb) nyelvi megformáltságú s olykor csupán magánérdekűnek ható írásokat ölel fel. Jellemzőnek tekinthetjük például, amikor egy teológiai okfejtés előbb a konyhafilozófia szintjén reked meg (427.), majd finom irodalomtörténeti “csúsztatással” egy korai, kevésbé jelentős Pilinszky-vers megidőzésén keresztül mutatja – felszínesen és félrevezetően – a Pilinszky-féle metafizikai létértést a magáéval rokonnak (428.). És, bizony, nem egyszer a közhelyes nyelvisméleti megoldások ejtik csapdába a mégoly tiszta és tiszteletreméltó szövegigényt: “Aki ír, ha bevallja, ha nem, annak a képzelet az igazi hazája” – olvashatjuk például a különben szép *A tavasz és az írógépb*ben (311.). (A képzeletnek és a “leírásnak” *egyszerű* személyes teljesítményként tételezése, amely nem számol sem a hagyomány, sem a nyelv személyen, személyiségen túli hatalmával, naiv – és, mi tagadás, zsákutcás – esztétikai fölfogásnak tetszik. Olyannak, amely “az írás végső titká”-ról, sőt az örökkévalóság létmódjáról is tudni vél, legalábbis egy későbbi – ugyancsak sérülékeny érvvezetésű – szöveg hely ekképp nyilatkozik meg: “...ahol megáll a képzelet, ott nincs tovább a világ. Akkor hát minden, amit elképzelek, úgy is van? Nos, itt rejlik az írás végső titka. Igenis állítom, amit elképzelek, az úgy is van. Ezért írom le. S a nyájas olvasó ezért veszi a kezébe. Ha nem erre vágya, nem is lenne olvasó. Így jutunk el a nem létező örökkévalóságba.” [*Amerika, Amerika*; 403–404.]) Nem kiábrándítóan sikerületlen, nem bántóan színvonaltalan, csupán a Pályi-oeuvre *esztétikai teljességébe* hézagosan illeszkedő szövegek ezek. Meglehet, az ötödfélszáz oldalnyi anyag összeállításában nagyobb szerkesztői szigor is közreműködhetett volna – másfelől viszont mégiscsak így teljesebb a kép, a pálya és a korszak képe.

Pályi András színikritikusként, polonistaként és műfordítóként egyaránt jelentős életművet tudhat a magáénak. Az irodalmi köztudat azonban a szerzőt mindenekelőtt prózaíróként tartja számon. Elsősorban talán a már klasszikus kisregények (*Éltem, Másutt, Túl*) olvasástapasztalata vihette arra jóformán már az egykorú befogadást is, hogy Pályi művészetében a misztikus-ekszztatikus elemet hangsúlyozza. Az elfojtott érzékiség megjelenítésének irodalmunkban szokatlanul nyílt és nyers módozatát. Illetőleg, ettől el nem választhatóan, a deklasszálódott keresztény középosztály történelmi sorsának (más szóval, talán: sorstalanná válásának) esztétikailag és tematikusan is merészen újszerű elbeszélését. Nádas Péter kanonizáló erejű írása, a *Magyar misztikus* már címében hordozza e megközelítés lényegét; de egy későbbi Balassa Péter-szöveg is ezt tartja fontosnak konklúzióként rögzíteni: “Pályi András nemcsak az egyetlen misztikus ma irodalmunkban, hanem a legszótlanabb erővel a legradikálisabb is. Állati szentségünket ő ismeri a legpontosabb ártatlansággal.” (A

túlzás retorikájának mindkét esetben jól érzékelhető tónusaitól most eltekintünk. Mindenesetre nehéz volna irodalmi kultuszt elképzelnünk a hiperbolikus fogalmazás díszei nélkül.) *A kerület órái* nem felülírja, inkább továbbgondolhatóvá teszi e kritikai közmegegyezést. Továbbgondolhatóvá, amennyiben arra derít fényt: Pályi András prózaművészetéről szólva elégtelen, ha a – különben is igen bizonytalan jelentéskörű – “misztikus” jelző használatára szorítkozunk; s szűkös értelmezői horizonton tájékozódunk akkor is, ha e művek kizárólagos erényének a keresztény középosztály sorsának/sorstalanságának megrázó erejű tematizálását látjuk. Ennél jóval gazdagabb, sokrétűbb, összetettebb életművet állít elénk ez a hét kötet, betetőzve az (egyelőre) utolsóval. Amely az alkotói mûgond, az értelmiségi felelősségvállalás és a szépírói kísérletező kedv együttes eredménye. Nem is akármilyen.